

PLANTES MEDICINALS

Les trementinaries

20 de setembre de 2015

Itinerari: La Coma, rasa de Confós, coll de Port, riu de la Mola i Tuixén.

SEAS

Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc (SEAS)

www.santjust.org/seas

L'ofici de trementinaire

L'ofici de trementinaire se situa en el moment en què la pressió demogràfica de mitjans del segle XIX va provocar l'èxode estacional de molts homes i dones de les valls prepirinenques cap a zones més riques. I va ser en aquest marc de desmembració social que moltes dones de la vall de Tuixén i la Vansa es van dedicar a extreure d'aquesta terra aspra i poc agraïda un medi per sobreviure a les transformacions d'una Catalunya per on, tot caminant i carregades d'herbes i olis, anirien "guarint i curant tots els mals".

Trementinaires. Portada del llibre de Joan Frigolé Reixach (Generalitat de Catalunya, 2005).

La coneixença de les plantes, les seves virtuts medicinals i els processos d'elaboració de remeis ancestrals adquirits per transmissió oral varen ésser, entre d'altres, els factors que les varen motivar a exercir aquest nou ofici. Aquest ofici va absorbir a la major part de la

població femenina de la vall durant més de cent anys. Any rere any seguien llargs itineraris que les menaven fins a les terres de Ponent, la Catalunya central o les planes del litoral. Dins de la vall, d'aquest ofici se'n deia "anar pel món". Marxaven un o dos cops l'any i podien ser fora des de tan sols uns dies fins a quatre mesos. L'últim viatge el va fer la Sofia Montaner d'Ossera, l'any 1982.

Calia sortir a l'hivern, quan les tasques agrícoles quedaven sota mínims i la seva feina no era tan necessària. Quan hi havia fills pel mig, la cosa es complicava. El viatge es feia a peu pels camins que de ben antic havien comunicat les terres del Pirineu amb la plana i el litoral, de poble en poble, de masia en masia, fent nit en refugis precaris, pellers, fins i tot algun cop a la serena i molt poques vegades en un llit. "Anar pel món" volia dir estar molt temps fora de casa.

La majoria de les trementinaires seguien sempre la mateixa ruta, ja que la major part de les masies on anaven esdevenien els clients d'any rere any. No acostumaven a entrar a les grans ciutats ni freqüentaven els mercats per vendre els seus remeis ja que utilitzaven una relació més personal i directa amb la gent.

Durant els mesos de bon temps, a la vall les herbes s'havien d'assecar, esmicolar, classificar i carregar en bosses o coixineres; els bolets s'assecaven i s'enfilaven. També calia preparar la trementina i l'oli de ginebre, amb diversos ingredients, i envasar-los en les típiques llaunes que les trementinaires es carregaven al damunt al llarg de tot el viatge. Entre les més cobejades hi havia l'hisop, el te de roca, el salsufragi, l'orella d'ós i la corona de rei.

La trementina

Les trementinaires deuen el seu nom a la trementina, el seu remei més popular. El procés original d'elaboració de la trementina comença amb l'extracció de la resina de diverses espècies de pi i d'altres arbres o arbustos resinosos com ara el terebint (*Pistacia terebinthus*, també anomenat "arbre de trementina"). Es practicaven incisions al tronc de l'arbre, d'on rega-

Terebint o arbre de trementina (Pistacia terebinthus).

limava una saba quasi incolora i que es recollia amb cassoles de fang. La recol·lecció començava a la primavera i acabava a la tardor.

Aquesta saba recollida es purificava per filtració a través de palla o de pasteres foradades. També es podia deixar el líquid en repòs per tal que es dipositesin les impureses al fons del recipient i es decantava. Després es deixava al sol per concentrar-se i ja estava llesta per utilitzar. Quan és freda, el seu aspecte és de sòlid cristal·lí i brunenc.

Quasi una tercera part de la trementina és un oli volàtil, que es pot separar per destil·lació amb vapor d'aigua i s'anomena aiguarràs. El residu resultant de la destil·lació s'anomena colofònia o pega grega, també utilitzada en fórmules magistrals de farmàcia.

L'aiguarràs comercialitzada actualment és una aiguarràs mineral constituïda per derivats del petroli i s'utilitza en la preparació de pintures i vernissos i com a dissolvent dels mateixos.

Els remeis de les trementinaires

Cada trementinaire fabricava la seva pròpia trementina i se'n podien trobar de diferents textures, colors i fluïdeses. L'ús més freqüent que es donava a la trementina i als seus derivats (la colofònia i l'aiguarràs) era en forma de pegat sobre la zona afectada. Sobre la pell produeixen irritació i inflamació, el grau de la qual depèn de la susceptibilitat de cada persona. Els pegats de trementina eren molt utilitzats contra el dolor, els cops i les torçades. També per a picades d'aranya o d'escurçó, per a les úlceres i grans infeccions. Per combatre els catarros i endolcir la tos, en lloc de trementina es poden emprar els brots tendres de pi, que també contenen aquest actiu vegetal, però

en menor concentració.

Cal tenir en compte que, en ser ingerida, l'essència de trementina, s'elimina mitjançant la suor i l'alè, que poden a aiguarràs (la fracció volàtil de la trementina).

Tot seguit, alguns exemples d'altres remeis de trementinaires i les virtuts que se'ls atribuïa:

- **OLI D'AVET:** per guarir malalties pulmonars, dels ronyons, la uretra i per a les llagues d'estómac. És diürètic i vulnerari (cura les ferides).
- **PEGA NEGRA:** pasta resinosa utilitzada per immobilitzar mans i peus del bestiar en cas de dislocació.
- **OLI DE GINEBRÓ:** remei destacat per eliminar els cucs de la panxa, tant de les persones com del bestiar. L'oli volàtil destil·lat dels ginebrons és la base en l'elaboració de les ginebres.
- **OLI DEL TIFUS:** oli compostat per gran quantitat d'ingredients, molt sol·licitat durant els diferents brots de l'epidèmia.
- **ORELLA D'ÓS (*Ramonda myconi*):** la seva aigua és bona tant per les morenes com per guarir la tos més rebel i el refredat. Actualment en desús.
- **CORONA DE REI (*Saxifraga longifolia*):** és una herba abortiva, utilitzada tant en les persones com en el bestiar. Actualment es considera una planta tòxica.
- **TE DE ROCA (*Jasonia glutinosa*):** és una infusió estomacal i lleugerament purgant molt utilitzada encara avui dia a l'Aragó i a Catalunya.
- **SALSUFRAGI (*Silene saxifraga*):** la seva infusió la recomanaven pel mal de pedra i dels ronyons. Aquesta planta creix a les parets de roca del Prepirineu com trencant-la amb les seves arrels, d'aquí l'origen de les seves suposades virtuts "trenca pedres".
- **ESCABIOSA (*Knautia arvensis*):** es pren per depurar la sang i per quan es té el xarampió; és sudorífera.
- **SÀLVIA (*Salvia officinalis*):** guareix totes les malalties, clarifica la sang i és vulnerària. L'origen del nom de la sàlvia és del llatí "salvare". Actualment molt utilitzada per les seves propietats d'inhibició de la transpiració, regulació del cicle menstrual i a la menopausa.
- **HISOP (*Hyssopus officinalis*):** dues cullerades de flor d'hisop "tornen la mare a puesto i la filla a lloc". Encara utilitzada per trastorns digestius i respiratoris.
- **"TABACO" NEGRE:** les trementinaires elaboraven aquest remei que guaria el "garrotillo" -diftèria- i el tifus.

- **SERPILDÓ** (*Thymus serpyllum*): la seva infusió és digestiva i bona per quan es té la “tos ferina”. Planta molt pròxima a la farigola (*Thymus vulgaris*), també coneguda com a serpol o farigola de muntanya.

La trementina de les trementinaires també va ser utilitzada per les oficines de farmàcia de l'època on es feia servir per elaborar preparats més sofisticats, com ara injeccions subcutànies, que provocaven un gran tumor, qualificat d'abscess de fixació en els tractaments infecciosos, sortosament oblidat a partir de l'adveniment dels antibiòtics.

NOTA: informació facilitada pel Museu de les Trementinaires de Tuixén, ordenada i ampliada per Manu Llabrés.

LES EXCURSIONS

Fonts del Cardener. Foto de Jordi Gironès.

L'excursió llarga anirà de les fonts del Cardener fins a Tuixén seguint el següent itinerari: La Coma, fonts del Cardener, rasa de Confós, l'Apallador, coll de Port, font del Gallinó, riu de la Mola i Tuixén. Aquest itinerari assoleix el coll de Port (1.680 m) des de les fonts del Cardener (1.033) passant per sota dels cingles de Custodi i pujant per la rasa de Confós. La baixada la fa pel vessant nord seguint el GR-7 i passant

per la font del Gallinó fins arribar a Tuixén (1.188). En total són unes 4 h.

L'excursió mitjana s'inicia al coll de Port (1.680) baixant pel vessant nord menys dreturerament que l'anterior fins a Tuixén (1.188) passant per la Plana i els planells de Sastró. En total seran d'entre 3 i 3.30 h.

En acabar l'excursió podrem visitar el museu de les trementinaires i el seu jardí botànic on podrem observar moltes plantes medicinals i tòxiques emprades per les trementinaires.

Manu Llabrés
SEAS, setembre de 2015

Cingles del Custodi. Foto de Jordi Gironès.

Tuixén amb el Cadí nevat al fons. Foto de Jordi Gironès.